

ОГЛЕДИ И СТУДИЈЕ

УДК 316.722:323.1

DOI: <http://doi.org/10.22182/spm.6132018.9>

Оригинални научни рад

Српска политичка мисао

број 3/2018.

год. 25. vol. 61

стр. 175-194

*Сања Стошић**

Институт за политичке студије, Београд

Александар Ђорђевић

Београд

МУЛТИКУЛТУРАЛИЗАМ САВРЕМЕНОГ ДРУШТВА И НАЦИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТ**

Сажетак

Друштвено-политичке, економске и културне промене условљене неолибералним концептом најразвијенијих држава Запада довеле су у питање значај националних граница и повећале су ниво њихове пропустљивости. Подривајући превасходно економску, али и политичку и културну равн друштва, механизми економског неоколонијализма данас превазилазе оквире националног идентитета и воде неумитно ка његовој културној и идеолошкој реконструкцији и детериторијализацији. Циљ овог рада је да кроз политичко-културолошку призму анализира мултикултурализам савремених либерално-демократских држава, као и изазове које са собом носи повећан степен миграционих кретања, преиспитујући истовремено развој флуидних граница и евентуалне трансформације националног идентитета, који

* Електронска адреса ауторке: sanja.stosic@ips.ac.rs

** Овај рад је настао у оквиру пројекта „Демократски и национални капацитети политичких институција Србије у процесу међународних интеграција“ (бр. 179009), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја.

упркос свему опстаје. Ипак, као последица поменутих процеса, долази се до закључка да традиционални концепти као што су „политике признавања“ и „политике разлике“, који почивају на култури као кључном фактору, све више бивају обојени успоном радикалног популизма као доминантним аспектом актуелног политичког дискурса.

Кључне речи: мултикултурализам, култура, флуидне границе, национални идентитет, миграције

1. (НЕ)ОДРЖИВОСТ МУЛТИКУЛТУРАЛИЗМА?

Глобалистичка структура као парадигма новог светског поретка и владајући неолиберални модел развоја усвојили су мултикултурализам као неприкосновен одговор на многе проблеме савременог друштва. До осамдесетих година XX века политичка теорија прихватила је као неупитне основне принципе мултикултурализма широм Европе, иако је још почетком деведесетих константни прилив имиграната отворио питање њихове интеграције у бројним земљама Западне Европе. Наиме, политизација културе омогућила је различитим етнокултурним и имигрантским заједницама, као и националним и аутохтоним или староседелачким мањинама, да захтевају да им национална владавина или политичко-правни апарат државе гарантује политичке и грађанске слободе, штитећи тако њихов културни идентитет и њему својствена верска и језичка обележја. У том смислу, Нејтан Глејзер (*Nathan Glazer*) је одредио уважавање политике различитости, етничког и културног плурализма и заштите идентитета као основне тековине сваког либерално-демократског друштва, истичући да су данас сви мултикултуралисти.¹ Као општеприхваћена политичка парадигма мултикултурализам је нашао своје место и у званичним документима УН и ЕУ, а кључни правни документ који се односи на права загарантована и грађанима ЕУ и држављанима трећих земаља јесте Повеља Европске уније о основним људским правима из 2000. године. Ипак, требало би поменути да не постоји јединствена дефиниција мултикултурализма, већ пре разлика између мултикултуралности или етнокултурног плурализма као друштвене појаве и мултикултурализма као политичко-идеолошког одговора на њу.²

Као један од највећих поборника мултикултурализма, Вил Кимлика (*Will Kymlicka*) је свео културу на народ и нацију, а мултикултурализам интерпретирао у оквиру националних и етничких

1) Nathan Glazer, *We Are All Multiculturalists Now*, Cambridge Massachusetts, Harvard University Press, London, 1997, стр. 14.

2) Brian Barry, *Culture and Equality: An Egalitarian Critique of Multiculturalism*, Polity Press, Cambridge, 2001, стр. 22-23.

разлика. Према овом аутору, држава је мултикултурална или мултинационална ако њени чланови припадају различитим нацијама или су емигрирали из различитих нација (мултиетничка држава) и ако је поменуто чињеница важан аспект личног идентитета и политичког живота.³ Од почетне фазе заступања комунитаристичке критике либерализма и схватања мањинских права као одбране комунално оријентисаних мањинских група од антагонистичког либералног индивидуализма, мултикултурализам се постепено приклонио либерализму, истичући да одређена мањинска права заправо промовишу либералне вредности. Истовремено, као либерално-прогресивна теорија, окренуо се преиспитивању „етнокултурне неутралне“ државе која стреми институционализацији групних права, мањинских група, али и осталих, социјално угрожених идентитета, попут права везаних за питања родног идентитета, истополне сексуалне оријентације или особа са инвалидитетом.⁴

Међутим, након генерално афирмативног приступа теорија мултикултурализма насталих крајем осамдесетих и почетком деведесетих година XX века, нови талас модерног тероризма који је погодио Европу утицао је на промену ставова многих европских политичара. Многи су мултикултурализам савременог друштва почели да доживљавају као претњу, свдећи према Бауману (*Zygmunt Bauman*) друге друштвене групе на ниво микродруштва која разбијају социјално, политичко и културно заједништво друштва као целине.⁵ У прилог оваквом ставу иду резултати истраживања новијих студија мигрантских заједница чији је културни живот, услед сталних промена, економске нестабилности и социјалних веза са земљама порекла, заправо децентрализован и детериторијализован. Истовремено, у мултикултуралном друштву данашњице жеља за успостављањем јединственог националног идентитета који уједињује постаје насушна потреба да се колективна енергија грађана каналише ка јединственом политичком деловању. Управо стога, поједини политичари мишљења су да мултикултурализам у потпуности трансформише културолошку матрицу Европе, претварајући је чак у исламску творевину чланова који поседују колективни идентитет који их јасно дефинише и раздваја од осталих, крчећи пут глобалној исламизацији.⁶

3) Вил Кимлика, *Мултикултурализам: мултикултурално грађанство*, ЦИД, Подгорица, 2004, стр. 30.

4) Александар Новаковић, Милена Пешић, „Мултикултурализам и индивидуална права“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2010, стр. 135.

5) Zygmunt Bauman, *Community: Seeking Safety in an Insecure World*, Polity, Cambridge, 2001.

6) Такав је, на пример, став британског премијера Дејвида Камерона (*David Cameron*) према коме је под доктрином мултикултурализма охрабрено јачање исламизације,

Ипак, пре опширнијег осврта на проблематику мултикултурализма и питања његове одрживости у контексту данашњих дешавања, неопходно је разумети концепт идентитета, било индивидуалног, колективног или националног, као социјално-културног конструкта који настаје непрекидним прожимањем постојећих вредносних образаца, етничких и политичких компоненти. С тим у вези, такође, неопходно је имати у виду разлику између културолошког и искључиво политичког схватања мултикултурализма. Наиме, културолошки посматрано, мултикултурализам се не односи само на признавање етничке или националне припадности одређених друштвених група, него на апсолутну заштиту и поштовање њихове различитости, нпр. у погледу верских обичаја, начина одевања и сл. Насупрот томе, у политичком смислу, мултикултурализам преваходно подразумева процес политичког укључивања етнокултурних заједница, као и разликовања између националних мањина и етничких група и уважавања одређених мањинских права.⁷

На тај начин, неоспоран је јаз између мултикултурализма као идеала савременог, друштва ослобођеног од граница и стега политичких узуса и мултикултурализма схваћеног као политичког феномена усмереног ка институционализацији разних права етнокултурних група, као што је нпр. уважавање у одређеним земљама Запада исламског шеријатског права уместо примене секуларног закона у судским процесима. Управо овакво двоструко лице мултикултурализма довело је до тога да многи политичари заузму негативан став по питању масовних миграција, које по њиховом мишљењу доводе до нарушавања слободe и сигурности аутохтоних грађана. У том смислу, савремени политички дискурс суштински се удаљио од мултикултурализма као темеља европских демократских држава јер, упркос флуидности и очигледној културној конвергенцији, све више нагиње ка популизму и буђењу страхова обичног човека који зарад државног или општег добра мора да буде под чврстом контролом граница и оквира националности. Насупрот модерном геополитичком схватању државе као ограниченог, сувереног и државном територијом одређеног простора, постмодерна геополитичка мисао развила се у смеру безграничности и детериторијализације. У свом традиционалном тумачењу, држава је легални, географски ентитет признат међународним правом као

уместо интеграција муслиманских заједница у европско друштво. Вид. *State multiculturalism has failed, says David Cameron*, BBC, Internet, <http://www.bbc.com/news/uk-politics-12371994>, 22/06/2018. Осим тога, ауторка Мелани Филипс (*Melanie Philipps*) сматра да је управо мултикултурализам допринео слабљењу британског идентитета. Вид. *Melanie Philipps, Londonistan*, Gibson Square, London, 2006, стр. 113.

7) *Andrea Semprini, Multikulturalizam*, Clio, Beograd, 2004, стр. 35.

темељна међународна јединица која има способност доношења закона и одлука и њихове примене унутар сопствених граница. Крај XX века донео је развој различитих типова граница, од потпуно затворених, полузатворених до флуидних или пропусних и покретљивих. Истовремено, неке границе су, бар у економском смислу, престале да постоје. Међутим, иако је захваљујући транснационалним глобалистичким токовима суверенитет државе концептуално претрпео одређене промене, границе као зоне које деле подручја различитих географских, политичких, економских, етничких или других карактеристика, суштински су задржале своју улогу на челу са државом као основним субјектом међународних односа. Наравно, поменути савремени процеси технолошке, економске и социо-културне интеграције између најразвијенијих региона света појачали су механизме међузависности, односно *политику децентрализације и процесе груписања држава*.⁸

Парадоксално, глобализација или, боље речено мондијализација, учиниле су мултикултуралност неумитном друштвеном појавом и потребом. У том смислу, немогуће је одбацити концепт мултикултурализма и занемарити нужност укључивања и поштовања различитих култура у једном савременом друштву. Ипак, да би се заиста одредио ниво мултикултуралности једног друштва, неопходно је пре свега утврдити који фактори утичу на процес укључивања или искључивања других етничких категорија, као и степен (ин)компатибилности социо-културних вредности значајних за једнакост културно различитих заједница и политику групних права и њихову инклузивност са аспекта заједничког, национално-државног политичког идентитета. Уопштено говорећи, демократско друштво подразумева владавину народа или владавину већине, тј. друштво у коме је *демос* изнад државе или политичке воље владајуће елите или самовоље појединаца. Насупрот томе, за класичан либерализам основни политички субјекат јесу индивидуална слобода или права, а не колектив, те је поставка о сродности мултикултуралистичке и либералне теорије, сама по себи, прилично парадоксална и своди мултикултурализам на релативистичку филозофску теорију. У савременом демократском европском друштву утемељеном на културном плурализму и универзалним грађанским правима разлика између „нас“ и „њих“ отишла је пут наднационалне политичке организације која подразумева асимилацију,⁹ сегрегацију, културни релативизам и коначно успон

8) Philippe Moreau Defarges, *Geopolitički rječnik*, Centar za politološka istraživanja, Zagreb, 2006, стр. 201.

9) Процес асимилације суштински је супротан европској политици интеграције миграната јер подразумева присиљно одустајање од аутохтоног културног идентитета и

национализма. Будући да глобализација актуализује мултикултуралну стварност и слабљење граница, многе европске земље које су важиле за класичне усељеничке државе све више су суочене са проблемом масовних и илегалних имиграција из незападних држава, док савремене социолошке студије све чешће указују на појаву самоизолације придошлица или миграната, тј. *гетоизацију* различитих културно-етничких мањина унутар националних држава.

На тај начин, упркос глобалистичким тенденцијима универзализације, у савременим либерално-демократским државама долази до јачања партикуларних културних идентитета, јер су захтеви како етничких тако и националних мањина у контексту националне државе засновани на јачању национализма. Полазећи од схватања културе и мултикултуралности као увек динамичких и дубоко контекстуализованих феномена, да би се разумела проблематика мултикултурализма, неопходно је имати у виду његову сложеност, тј. приступити му не само са аспекта политичке теорије и праксе, већ и одређеног социо-економског и државног оквира у коме мултикултуралност егзистира. Са глобалистичким тенденцијама, савремене националне државе све више се суочавају са проблемом јачања етнонационализма, што пак подразумева питање отворености нације-државе пријема у односу на имигранте, као и могућност формирања микро нација.

2. МУЛТИКУЛТУРАЛНА СТВАРНОСТ КАО ЧИНИЛАЦ ИЗГРАДЊЕ ИЛИ РАЗАРАЊА НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА

Разматрајући мултикултурализам у америчком и европском контексту, Тарик Мадуд (*Tariq Modood*) закључује да се амерички мултикултурализам може поистоветити са политиком идентитета, те је значење самог појма у Америци шире у односу на европске државе у којима је мултикултурализам превасходно повезан са проблемом имиграције и интеграције имиграната. У том смислу, европски мултикултурализам доводи до стварања нових модела националне припадности и грађанстава, познатих као *идентитета са цртицом* (Американци–Јевреји, Британци–муслимани, Немци–муслимани итд.), али уз неговање посебних идентитета и дијаспоре, који, иако политички активни, не морају да буду супротстављени националном идентитету. Стога, Мадуд одређује мултикултурализам као феномен повезан са новим имиграционим тала-

прилагођавање доминантној културолошкој матрици. Вид. Peter Kivisto, *Multiculturalism in a Global Society*, Blackwell Publishing, 2002, стр. 3.

сом и процесом интеграције миграната и променама које потом настају у развијеним либерално-демократским друштвима.¹⁰ Степен у коме ће социо-културне вредности значајне за једнакост културно различитих заједница бити инкорпорирани у дато друштво или не, условљен је вишеструким факторима, од економско-политичких и религијских, па до географских. Тако, нпр. Европа прихвата мултинационалност, али у државама попут Немачке, Белгије и Швајцарске преовладавају расправе око интеграције имиграната и положаја различитих националних заједница, те је полиетничност која подразумева адаптацију грађанства и потребу јавног признања, поштовања и афирмације имиграната, суштински занемарена.

Будући да нацију види првенствено као политичку заједницу, у схватању националног идентитета Бику Парек (*Bhikhu Parekh*) даје предност политичком аспекту, пре него културно-етничком. Истовремено, појам националног идентитета се односи и на идентитет појединца као припадника неке нације, али и на идентитет саме те нације. Национални идентитет је слојевит и сачињен од мноштва елемената, попут територије, националног језика, колективне историје, религије, обичаја и вредности дате заједнице, али и њених правних и политичких институција. Иако постоји као индивидуална и колективна датост, национални идентитет условљен је контекстом, а самим тим у глобализованом свету данашњице и променљив. Наравно, промене националног идентитета лимитиране су постојањем граница сваке националне заједнице, али, било да је реч о стабилном и демократски уређеном друштву или друштву у транзицији, национални идентитет не сме да буде искључив и репресиван, ни у једном смислу.¹¹ Имајући у виду да су политичка и културна равна неодвојиви део националног, као и да је савременим либерално-демократским државама својствена одређена доза постнационалног,¹² поставља се питање да ли је у пракси заиста могуће и на који начин у оквиру либералног мултикултурализма очувати заједнички национално-политички идентитет уз јавно признање мањинских идентитета.

10) Према Мадуду, проблем имиграција повезан је са процесом глобализације која доводи до асимилације, интеграције и мултикултурализма. Ипак, за разлику од интеграције која је усмерена ка појединцу, мултикултурализам подразумева прихватање мањинских група, и то на свим нивоима, као и политичку мобилизацију. Вид. Tariq Modood, *A Civic Idea*, Polity Press, Cambridge, 2007, стр. 50.

11) Bhikhu Parekh, *Nova politika identiteta*, Politička kultura, Zagreb, 2006, стр. 51-58

12) Крај XX века изнедрио је превазилажење концепта државе-нације као главног облика политичке организације и развој идеје постнационалног или наднационалног као постмодерног модела вођења јавних политика измештених ван сфере националних граница. У том смислу, парадигма постнационалног модела владања превазилази институционалне форме националне државе, отварајући нови простор за политичко организовање и социјализацију у контексту преносивог или заједничког суверенитета.

Наиме, са аспекта државе благостања, све до почетка XXI века процес миграција суштински је сагледаван као позитивна друштвена појава, те је током прве деценије дошло до великих миграционих таласа, углавном ка државама ЕУ. У зависности од разлога, поједине државе ЕУ котирале су се као пожељнија одређишта имиграната у односу на друге земље чланице. Међутим, терористички напад 11. септембра 2001. године, као и напади који су уследили у Лондону, Мадриду, Паризу, за које је одговорност преузела Исламска држава, довели су у сумњу могућност усавршавања европске избегличке или тзв. Миграционе стратегије,¹³ будући да свака од чланица ЕУ води партикуларну политику азила и миграција и бори се са сопственим друштвено-економским изазовима. Са избијањем кризе у Северној Африци и на Блиском истоку, тј. почетком Арапског пролећа,¹⁴ ЕУ се дефинитивно показала неспособном да заустави прилив илегалних имиграната и ширење кризе из медитеранског суседства на територију својих чланица, па су се због превеликог броја илегалних имиграната нашле погођеним бројне државе.¹⁵

Светски извештај о миграцијама из 2010. године показао је да се припадници имигрантских заједница углавном не враћају у земље порекла, а на светском нивоу предвиђен је скоро дупли пораст процената имиграната до 2050. године, као и увођење рестриктивније миграционе политике у земљама пријема.¹⁶ Према Прегледу међународних миграција у 2015. години, државе Организације за економску сарадњу и развој (*Organisation for Economic Cooperation and Development – OECD*)¹⁷ од почетка финансијске кризе 2007. године бележиле су стални прилив миграната. Током 2013. године и ЕУ и САД одобриле су готово у подједнакој мери стално боравиште страним држављанима, а Немачка је одмах након САД учврстила своју позицију као једна од најпожељнијих земаља. Погоршање безбедносне ситуације у Либији и Сирији у 2014. години допринело је томе да у поменутом периоду дође до

13) Незванична политика ЕУ усмерена ка разумевању политике азила и миграција и контроли граница ЕУ.

14) Серија грађанских протеста и побуна започета током децембра 2017. године у арапским земљама која је покренула велики миграциони талас из држава попут Туниса, Египта, Либије, Сирије, Алжира, Марока, Палестине, Јордана, Јемена и др.

15) Италија, Грчка, Мађарска, Немачка, Француска, Шпанија, Шведска, Белгија, Велика Британија итд.

16) *World Migration Report 2010, The Future of Migration: Building Capacities for Change*, International Organization for Migration (IOM), Geneva, 2010, Internet, http://publications.iom.int/bookstore/free/WMR_2010_ENGLISH.pdf, 04/10/2017.

17) Посебно развијене земље Западне Европе, САД, Канада и Аустралија.

ескалације броја захтева за азил, као и илегалних миграција.¹⁸ Као главне миграционе руте Европска агенција за управљање оперативном сарадњом на спољним границама држава ЕУ (*European Border and Coast Guard Agency – FRONTEX*)¹⁹ издвојила је западно-афричку, западно-медитеранску, централно-медитеранску руту, затим руте Апулије и Калабрије, албанско-грчку, западно-балканску, источно-медитеранску и руту источних граница.

Анализирајући односе великих сила и узимајући у обзир различите категорије миграната од поменутог периода па до данас,²⁰ неопходно је прецизније сагледати комплексну природу савремених миграција. Поменута комплексност директно се тиче лукративне добити и односа Америке, Велике Британије, Израела, Русије, Кине и Европе, тј. њихових геополитичких циљева. Наиме, чињеница је да је Америка та која улаже највише финансијских средстава у НАТО, као и да САД предводе НАТО у покушају одбране од Русије. У том смислу, садашњи амерички председник Доналд Трамп (*Donald Trump*) је запретио укидањем подршке европским савезницима уколико не уложе довољно новца и не направе нове планове за буџетску потрошњу на одбрану у Европи. Упркос томе, чланице ЕУ желе свој сателитски систем глобалног позиционирања, и сопствене, а не америчке борбене авионе. Потреба за јачом контролом спољних граница ради сузбијања миграционих токова постала је очигледна још од 2002. године када је Либија отворила границе за радну снагу из Африке, што је омогућило масовне илегалне миграције у Италију. Такође, талас великих миграционих токова инициран је и ратом у Ираку, а настављен развојем сукоба у Судану и Сирији.²¹ Истовремено, у периоду 2014–2017. немачка владајућа коалиција конзервативаца и левог центра одобрила је продају оружја Саудијској Арабији, Египту и Турској,²² што је посебно занимљиво ако се узме у обзир да је Ал Каида као

18) *International Migration Outlook 2015*, OECD Publishing, Paris, 2015, Internet, https://doi.org/10.1787/migr_outlook-2015-en, 15/01/2018.

19) Европски систем за гранични надзор и контролу (*European Border Surveillance System – EUROSUR*) прати све граничне прелазе ЕУ путем сателитског надзора и дрона, док Фронтекс, као обавештајна гранична агенција са седиштем у Варшави, укључује све типове надзора.

20) Осим избеглих и ратом расељених лица, старих особа, жена и деце, велики број миграната чини мушка војно способна популација.

21) У 2003. години избио је рат у Ираку током кога је америчка администрација активно учествовала у обарању Садамовог режима који је првобитно подржавала. Под утицајем Арапског пролећа, демонстрацијама у више сиријских градова против владајућег режима и председника Башара ал Асада (*Bashar al Assad*), 2011. године букнуо је рат у Сирији у коме су главне присталице режима биле Русија и Иран, док су САД, Турска и Саудијска Арабија стале на страну побуњеника.

22) *Немачка политика извоза оружја на мети критике*, EURACTIV.RS, Internet, <http://www.euractiv.rs/eu-prioriteti/12259-nemacka-politika-izvoza-oruja-na-meti-kritike>, 20/04/2018.

наводно ирачка творевина пре била повезана са Саудијском Арабијом са којом су, упркос томе, многе утицајне и богате личности из света политике и јавног живота САД посебно неговале односе.²³ Заправо, под изговором борбе против Исламске државе, а са циљем контроле Блиског истока, САД су активно инвестирале у осамостаљење ирачких Курда, снабдевајући их оружјем. Међутим, имајући у виду геополитичку позицију Блиског истока и Северне Африке, као и евентуалне последице нарастајуће кризе у региону, неопходно је схватити природу америчких интереса и односа према Турској, Ираку, Израелу, Русији и Ирану.²⁴ У том смислу, и спољнополитички интереси чланица ЕУ постали су подложнији унутрашњој политици и националним питањима. Након пада режима у Тунису, Египту и Либији, као и ескалације сукоба у Сирији и Ираку, уследила је масовна сеоба становништва са Блиског истока и подручја Северне и Субсахарске Африке, а Гадафијево пророчанство о Европи коју ће преплавити назауостављив талас избеглица постало је стварност.²⁵ Осим европских земаља, Америке, Турске и Либана, са емигрантима са простора Северне Африке и Блиског истока сусрећу се и земље Балкана (Србија, Хрватска, Грчка, Македонија, Бугарска) преко чије територије, као транзитне, мигранти траже пут.

Са великим таласима избеглица европски мултикултуралистички ентузијазам устукнуо је пред политикама управљања етницитетима као подобним за ширење страха и предрасуда према културним и етничким разликама као евентуалним узроцима данашње међународне кризе. Упркос интензивирању рестриктивне политике контроле граница и условљавању потенцијалних партнера да створе легалне канале миграција,²⁶ масовне имиграције дуж меди-

23) Сарадња у области нафтне индустрије некадашњег потпредседника Дика Чејнија (*Richard Cheney*), као и Кондолизе Рајс (*Condoleezza Rice*), па и породице Буш (*Bush*), била је усмерена ка склапању уносних америчко-саудијских пословних пројеката у оквиру којих су многе америчке компаније оствариле велике профите, снабдевајући и обучавајући војску Саудијске Арабије.

24) Тежња курдског севера да стекне аутономију ујединила је турске и ирачке интересе у борби против стварања ирачког Курдистана, подржаног од стране Израела, Америке и сиријских Курда. Да би осигурао границе, турски председник Ердоган (*Recep Erdoğan*) је током 2018. године покренуо акцију против Курда у Сирији, за шта је Русија окривила САД јер је Пентагон обучио и наоружао више хиљада курдских милитаната на северостоку Сирије, излажући Турску претњи стварања независне курдске државе на јужној граници. На тај начин, курдска енклава директно је пољуљала савезништво између Америке и Турске.

25) Philippe Fargues, Christine Fandrich, "Migration after the Arab Spring", *MPC Research Report* 2012/09, Robert Schuman Centre For Advanced Studies, European University Institute, Migration Policy Centre (MPC), Internet, <http://www.migrationpolicycentre.eu/docs/MPC%202012%20EN%2009.pdf>, 19/3/2018, стр. 6.

26) Путем прихватања партнерства о мобилности у замену за склапање уговора о реадмисији, сарадњу са Фронтекс агенцијом и прихватања визних олакшица.

теранске руте ка Европи, као и имиграциони приливи преко балканске руте²⁷ и истовремени развој илегалних кријумчарских мрежа, показали су неодрживост система азила и прихватних центара као трајних решења која би спречила даље емиграционе таласе. Стога, апсолутно је бесмислено пренебрегнути економски фактор који све очигледније кроји међународну политичку агенду. Наиме, иако је управо Америка та која је заправо била креатор либералне економије, протекционистичке мере које Трамп предузима у циљу заштите националне економије директно су супротстављене принципима слободне трговине. Тако је у јулу 2018. године Трамп запретио ЕУ да ће ограничити улазак и повећати пореску стопу на аутомобиле који са европског тржишта стижу на америчко. Тензија је посебно порасла због немачке сарадње са Русијом, због чега је Трамп отворено пребацио премијерки Велике Британије Терези Меј (*Theresa May*) да Немци дају милијарде Русији и постају зависни од руских енергената због Северног тока, док Америка инвестира у одбрану Европе. Истовремено, геополитички сукоб између САД и Кине у чијој позадини лежи борба за светску доминацију интензивирањем трговинским ратом који се води између Вашингтона и Пекинга, а одражава кроз америчко-кинеско опорезивање робе²⁸ и предлог кинеских званичника да ЕУ оформи алијансу са Пекингом против Вашингтона.²⁹

Имајући у виду наведено, извесна је одговорност коју САД носе у изазивању рата у Сирији, Ираку, Авганистану, наоружавању Украјине и уопште дестабилизацији земаља у региону, чиме се наравно, отвара могућност пројектоване мигрантске кризе, у циљу слабљења ЕУ и њеног довођења у још зависнији положај према САД. Чињеница је да Вашингтону није у интересу сарадња Немачке и Русије нити њихова контрола над територијом од Атлантика до Пацифика, чега мигрантске нису настале као случајни социјални феномени, већ пре као део добро планиране стратегије новог светског поретка који укључује велике сеобе народа, односно „демографски инжењеринг“,³⁰ или верски рат у циљу поткопавања националног суверенитета и идентитета држава. Према подацима Међународне организације за миграције, глобално посматрано, у

27) Ова рута простире се од Грчке, па преко Македоније и Србије, до Мађарске и Хрватске.

28) *Америка започела највећи трговински рат у историји*, Спутник, Internet, <https://rs.sputniknews.com/svet/201807061116417719-sad-ekonomski-rat/>, 06/07/2018.

29) Robin Emmott, Noah Barkin, “Exclusive: China presses Europe for anti-U.S. alliance on trade”, *Reuters*, Internet, <https://www.reuters.com/article/us-usa-trade-china-eu-exclusive/exclusive-china-presses-europe-for-anti-u-s-alliance-on-trade-idUSKBN1JT1KT>, 03/07/2018.

30) Филип Родић, „Избеглиштво као демографски инжењеринг“, *Печат*, 24/07/2015.

периоду 2014–2015. број захтева за азил у сталном је порасту,³¹ а на самиту који је одржан 2016. године донета је Декларација о заштити избеглица и усвајању глобалног договора о правима избеглица у 2018. години, чиме је заправо стављен акценат на јачање јавне политике управљања миграцијама, како на националном тако и на међународном нивоу. Ради ефикасније контроле миграционих токова, од почетка XXI века ЕУ је усвојила низ директива, поштравајући критеријуме у области миграционе и азилне политике у смеру затварања и строге контроле граница.

Данас су примери очигледне тежње ка очувању европског монокултурализма препознатљиви у политичкој пракси многих земаља (Италије, Француске, Аустрије, Мађарске, Пољске, Чешке, Словачке, Америке и др.), а либерални интернационализам озбиљно је пољуљан иступањем Британије из ЕУ и јачањем популистичког национализма. Истовремено, ширење вести о повећаној стопи криминалитета након досељавања миграната, подстакло је ширење ксенофобије, верске и расне нетрпељивости, а поштовање различитости уткано у темеље савремених либерално-демократских система и превелик број неинтегрисаних или неасимилованих миграната, као и илегалних уселеника, угрожени су здраву економско-политичку сферу и социјалну кохезију, чиме је створено плодно тло за јачање екстремистичких и популистичких група.³² Истраживање спроведено од стране Слободног универзитета из Берлина, показало је да скоро 50% испитаника осећа анимозитет према имигрантима свих нација и религија, а посебно према досељеницима из исламских држава. Данашњи Немци, па и поједини политичари и представници у покрајинским парламентима, све више испољавају нетолеранцију према странцима који не прихватају културу државе домаћина. Уопштено, забринутост због исламизације Европе навела је неке ауторе, попут социолога Феличеа Дасета (*Felice Dassetto*), да нпр. Белгију именују престоницом „евроарабије“, верујући да се може говорити о давно осмишљеној стратегији претварања Европе у калифат. Будући да муслиманске заједнице махом остају верне својој традицији, одбацујући европску културу и законодавство, и друге државе попут Румуније, Мађарске, Бугарске, Француске, Аустрије итд. суштински имају проблем са прихватањем муслиманске културе.³³ Једна од катастрофалних

31) Током 2015. год. највише захтева за азилом стигло је из Сирије, Ирака и Авганистана.

32) Као што су „Златна зора“ у Грчкој или неонацистичка „Алтернатива за Немачку“ и десничари из Пољске који су се на 129. Хитлеров рођендан окупили у Острицу у априлу 2018. године.

33) Зоран Милошевић, *Идентитет Европе – будућност муслимана у Европској унији*,

последича несавладивих културних разлика у мултикултуралном свету данашњице одражава се и на здравствену безбедност и могућност пандемског ширења болести које су на тлу Европе биле искорењене, попут сифилиса на пример, а сада харају Немачком и другим европским земљама.³⁴

Са друге стране, старосна пирамида већине европских земаља таква је да ће до 2060. године сваки осми грађанин ЕУ имати преко 80 година,³⁵ што доприноси дуплирању миграција које од 2014. године константно односе младе генерације и високообразоване или технички квалификоване особе које би требало да буду корисне својим матичним државама. Ово је посебно уочљиво када је реч о сеобама народа Балкана. Познато је да је током шездесетих година XX века Канада спроводила политику прихватања свих потенцијално добрих грађана државе, изједначавајући економску и културолошку димензију, те социјални захтеви мањинских група нису били толико одвојени од њихових захтева за поштовањем етничког идентитета. У том смислу, Канада је у спровођењу политике мултикултуралности инсистирала на економском учешћу имиграната као равноправних грађана, поштујући права националних мањина на самоуправу. Да би избегла дискриминацију у процесу издавања виза, Канада је примењивала систем поена који је у први план стављао образовање, знање енглеског или француског и радно искуство, док је држава порекла имиграната занемаривана. Овај систем селекције преузеле су и неке друге земље, попут Аустралије и Новог Зеланда нпр. Међутим, иако је у поменути државама имплементација мултикултуралне политике првобитно била подржана разним службеним стратегијама, у периоду 1990–2010 средства усмерена ка развоју мултикултуралног пројекта умањена су, што се аутоматски одразило и на став према имигрантима. Тржишна глобализација неолибералног капитализма свела је етничке разлике на ниво економски исплативих производа. Тако се у Канади од 2006. године са доласком конзервативаца на власт систем прихватања имиграната као пожељних држављана померио у смеру система се-

Институт за политичке студије, Београд, 2012, стр. 118-130.

34) Чешка докторка је описала алармантно стање у немачком здравству, као што је ширење АИДСА, сифилиса и других болести непознатих европским лекарима, дискриминација жена лекара и агресивно понашање према болничком особљу уз неопходно присуство полиције. *Узбуна! Цела Немачка и Европа на ногама! Лекарка из Чешке открила стравичну истину о мигрантима!*, Србија данас, Internet, <https://www.srbijadanas.com/vesti/svet/uzbuna-cela-nemacka-i-evropa-na-nogama-lekarka-iz-ceske-otkrila-stravicnu-istinu-o-migrantima-2018-07-25>, 26/07/2018.

35) *The 2009 Ageing Report: Underlying Assumptions and Projection Methodologies, for the EU-27 Member States (2007-2060)*, European Communities, European Commission, Luxembourg, 2008, стр. 24.

лекције засноване на прихватању имиграната као потребне радне снаге. Заправо, на глобалном плану дошло је до развоја нове имиграционе политике у складу са тржиштем рада, принципом увоза дефицитарне привремене радне снаге и заостравања политике примања избеглица и спајања чланова породица.³⁶

Егзодус народа са простора Балкана, чији најквалификованији грађани, понекад са целом породицом, данас одлазе најчешће у Немачку, Аустрију и Словенију, директно је организован од стране иностраних предузећа која у сарадњи са локалним агенцијама проналазе раднике из области медицине, грађевинарства, инжењерства, услужног сектора и сл., а као последица вишегодишње и лоше спроведене транзиције читави делови југоисточне Србије остају скоро пусти. У том смислу, немогуће је занемарити значај економско-политичког фактора како на национално питање тако и на доживљај мултикултуралности. Наиме, у времену неолибералног капитализма социјална држава постала је утопија, па се и грађани Србије, као и многих европских земаља, питају зашто њихова деца морају да плате уџбенике, док деца придошлица или оних „других“ имају подршку државе и право на безбрижно школовање.³⁷ На тај начин, мултикултурална стварност данашњице уместо утемељења солидарности и узајамног поштовања различитости, нагриза осећај националне припадности социјалним незадовољством и индиректном или директном монополизацијом власти свих етничких и мањинских група под окриљем демократије. Неолиберална решења намећу се и по цену социјалног распада, што сиромашне доводи до руба егзистенције и тера у емиграцију ради преживљавања. Истовремено, исељеничке државе остају економски девастиране и депопулизоване, док политичари не развијају нити спроводе адекватне стратегије у циљу очувања националног идентитета својих сународника, што је еквивалентно свесном одрицању државе од „политички неподобне“ или потенцијално дестабилизујуће масе незадовољних и незапослених, зарад очувања власти и даљег богаћења.

36) Од 2015. године Канада је прихватила нови систем брзог уласка који као најпожељније нове грађане види младе полиглоте који су већ боравили у земљи и имају унапред одобрену позивницу за посао, док је, у циљу сузбијања илегалне миграције, почетком 2018. Трампова администрација усвојила политику „нулте толеранције“ и раздвајања деце од родитеља који нису имали документа на граници.

37) Током 2015. године Србија је једном азиланту дневно исплаћивала скоро пуну месечну зараду просечног грађанина Србије, док је у истом периоду дечји додаток био 17 пута мањи од издвајања средстава за једног азиланта. Филип Родић, „Избеглиштво као демографски инжењеринг“, нав. дело.

3. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Мултикултурализам данашњице неодвојив је политички принцип социјалног контекста савремених неолибералних држава. Такав социјални контекст отвара питање тумачења идентитета искључиво с аспекта државе-нације, јер је процес глобализације и њој својствене детериторијализације довео до еволуције геополитичког дискурса и националног идентитета. Истовремено, актуелни културни плурализам и пропустљивост граница наметнули су држави улогу која подразумева одређено раздвајање територијалног и националног, због чега је, у извесном смислу, данас мултикултуралност заправо подстакнута, али и поткопана глобализацијским процесима. У сличном смислу, усвајањем политике мултикултурализма национални идентитет редефинисан је у смеру прихватања колективних права на самоуправу и одређену аутономност различитих етнонационалних заједница које чине културни миље држава у којима егзистирају. Истовремено, велике миграционе кризе пројектују се у смеру демографског инжењеринга и потраге за привременим пословима, а упркос вишедеценијској тежњи ЕУ да успостави јединствену миграциону политику, економске миграције не јењавају већ скоро пола века. На тај начин, признали ми то или не, интегративне функције мултикултурализма данас у пракси доживљавају радикалну промену у смеру прилагођавања проблемима насталим као последица друштвеног контекста у коме се етницитет нераскидиво повезује са територијалном припадношћу и културом.

Иако је улога државе промењена, питање националности укоренено је чврсто као и пре, али је парадоксално, постмодерни концепт мултикултурализма подлегао антиевропском формирању партикуларних култура које једино брину о себи, под изговором да одређене културе просто не желе или не могу да се интегришу у основне друштвене оквире и живе поштујући искључиво вредности сопствене културе. Већ дуго времена, многе европске државе баве се питањем имиграната и усавршавањем миграционе стратегије, те због великог броја нерегуларних миграната, антиимигрантске политике постају све важнија политичка питања.

У том смислу, недавно су се државе чланице Вишеградске групе (Мађарска, Чешка, Словачка, Пољска) и Аустрија услагласиле о неопходности успостављања избегличких центара ван ЕУ, али не и око квота за пријем избеглица. Као подршку таквом решењу и чешки и пољски званичници заузели су став да су континенталне границе најбоља одбрана ЕУ, због чега би укључење зе-

маља Западног Балкана у шенгенски простор могло да буде битно за одбрану европских граница.³⁸ Како још увек не постоји потпуна заштита спољних граница ЕУ, влада Аустрије приступила је питању масовних миграција као највећој безбедносној претњи која угрожава националне границе. Сматрајући да масовни продор миграната претежно муслиманске вероисповести директно угрожава темеље европске хришћанске цивилизације, мађарски премијер Виктор Орбан (*Orbán Viktor*) показао је спремност на потписивање билатералног споразума са Немачком, ако би Берлин пре тога по истом питању постигао споразум са Аустријом.³⁹ Као једну од мера антиимигрантске политике Орбан је чак увео порез од 25% на материјалну подршку невладиним организацијама које промовишу миграцију, при чему би средства прикупљена на овај начин била коришћена у одбрани и јачању мађарске границе. Коначно, последњих дана актуелан је прилив избеглица из Африке у Шпанију, што је указује на могућност непрекидног отварања нових миграционих рута.⁴⁰

Под окриљем савремених глобализацијских тенденција, чији су природни пратиоци велика миграциона кретања, извесна појава је одређена деконструкција националног идентитета, бар у смислу припадања заједничкој културолошкој основи заснованој на територији, заједничком језику и традицији. А како свака друштвена промена истовремено утиче и на промену идентитета, поставља се питање шта и како данас највише одређује национални идентитет. Питање положаја мањинских заједница, имиграната и националних мањина и њиховог односа са државом у условима мондијализације, једно је од најважнијих у савременој правној и политичкој теорији и захтева нове приступе. Једно од могућих решења сукобљености између национализма и либерализма јесте концепт либералног национализма који појединцу даје могућност да истовремено буде део етничке групе, али и ширег, националног контекста.⁴¹ Ипак, овакво решење морало би да подразумева

38) Ипак, српски званичници би морали да имају у виду вечити систем штапа и шаргарепе по коме би миграциона политика ЕУ могла да доведе Србију у позицију да уместо транзитне државе, постане дом избеглица и имиграната које заправо нико у ЕУ није вољан да прими.

39) Daniel McLaughlin, "Hungary says Austria is the key to migration deal with Germany", *The Irish Times*, Internet, <https://www.irishtimes.com/news/world/europe/hungary-says-austria-is-the-key-to-migration-deal-with-germany-1.3553990>, 04/07/2018.

40) Оваква ситуација навела је аустријског канцелара Себастијана Курца (*Sebastian Kurz*) да инситира на јачању заштите спољних граница ЕУ и делатности Фронтекса. Вид. Kirsti Knolle, "Austria wants EU leaders to agree on strengthening Frontex in September", *Reuters*, Internet, <http://imgg.net/2018/06/16/austria-wants-eu-leaders-to-agree-on-strengthening-frontex-in-september/>, 16/06/2018.

41) Миша Стојадиновић, Живојин Ђурић, *Политички митови неолиберализма*, Институт за

адаптацију мултикултуралистичке теорије у смеру међународног права, тј. усклађивања посебних етнокултурних идентитета са правном регулативом држава домаћина, уз обавезну јавну дебату о сопственим и туђим културолошким специфичностима. У том смислу, поменуто прилагођавање политичке теорије мултикултурализма, неминовно се јавља као одговор на давање једнаких права на самоопредељење свим заједницама насељеним на територији једне државе, чиме потенцијално постаје угрожен принцип њеног територијалног интегритета и суверенитета.⁴² Међутим, признање одређеног степена политичке аутономије различитим етнокултурним идентитетима у оквиру једне државе не води неминовно јачању сепаратистичких тенденција, већ понекад управо и стишавању истих. Имајући у виду да у данашњем секуларизованом западноевропском друштву религија ипак опстаје и преноси се генерацијски као невидљива граница која чува и спаја расељене припаднике различитих етнонационалних заједница, задатак политичара је да осим лукративним циљевима стратешки приступе и религији аутохтоних мањина и миграната, јер управо она опстаје и преноси се генерацијама као невидљива граница која чува и спаја расељене припаднике различитих етнонационалних заједница. Стога, мудрост мултикултурализма данашњице свакако подразумева истовремено одређени степен политичке децентрализације, али и реконцептуализације у складу са различитим етнокултурним групама и економско-политичким и верским циљевима.

ЛИТЕРАТУРА

- Америка започела највећи трговински рат у историју*, Спутник, Internet, <https://rs.sputniknews.com/svet/201807061116417719-sad-ekonomskirat/>, 06/07/2018.
- Кимлика Вил, *Мултикултурализам: мултикултурално грађанство*, ЦИД, Подгорица, 2004.
- Милошевић Зоран, *Идентитет Европе – будућност муслимана у Европској унији*, Институт за политичке студије, Београд, 2012.
- Немачка политика извоза оружја на мети критике*, EURACTIV.RS, Internet, <http://www.euractiv.rs/eu-prioriteti/12259-nemaka-politika-izvoza-oruzja-na-meti-kritike>, 20/04/2018.
- Новаковић Александар, Пешић Милена, „Мултикултурализам и индивидуална права“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2010, стр. 133-150.

политичке студије, Београд, 2017, стр. 107.

42) Rainer Baubock, “What went wrong with liberal multiculturalism?”, *Ethnicities*, Vol. 8, No. 2, 2008, стр. 271.

- Родић Филип, „Избеглиштво као демографски инжењеринг“, *Печат*, 24/07/2015.
- Стојадиновић Миша, Ђурић Живојин, *Политички митови неолиберализма*, Институт за политичке студије, Београд, 2017.
- Узбуна! Цела Немачка и Европа на ногама! Лекарка из Чешке открила стравичну истину о мигрантима!*, Србија данас, Internet, <https://www.srbijadanas.com/vesti/svet/uzbuna-cela-nemacka-i-evropa-na-nogama-lekarka-iz-ceske-otkrila-stravicnu-istinu-o-migrantima-2018-07-25>
- Barry Brian, *Culture and Equality: An Egalitarian Critique of Multiculturalism*, Polity Press, Cambridge, 2001.
- Baubock Rainer, “What went wrong with multiculturalism?”, *Ethnicities*, Vol. 8, No. 2, 2018, стр. 271-276.
- Bauman Zygmunt, *Community: Seeking Safety in an Insecure World*, Polity Press, Cambridge, 2001.
- Emmott Robin, Barkin Noah, “Exclusive: China presses Europe for anti-U.S. alliance on trade”, *Reuters*, Internet, <https://www.reuters.com/article/us-usa-trade-china-eu-exclusive/exclusive-china-presses-europe-for-anti-us-alliance-on-trade-idUSKBN1JT1KT>, 03/07/2018.
- Fargues Philippe, Fandrich Christine, “Migration after the Arab Spring”, *MPC Research Report 2012/09*, Robert Schuman Centre For Advanced Studies, European University Institute, Migration Policy Centre (MPC), <http://www.migrationpolicycentre.eu/docs/MPC%202012%20EN%2009.pdf>, 19/03/2018.
- Glazer Nathan, *We Are All Multiculturalists Now*, Cambridge Massachusetts, Harvard University Press, London, 1997.
- International Migration Outlook 2015*, OECD Publishing, Paris, 2015, https://doi.org/10.1787/migr_outlook-2015-en, 15/01/2018.
- Kivisto Peter, *Multiculturalism in a Global Society*, Blackwell Publishing, 2002.
- Knolle Kirsti, “Austria wants EU leaders to agree on strengthening Frontex in September”, *Reuters*, Internet, <http://imgg.net/2018/06/16/austria-wants-eu-leaders-to-agree-on-strengthening-frontex-in-september/>, 16/06/2018.
- McLaughlin Daniel, *Hungary says Austria is the key to migration deal with Germany*, <https://www.irishtimes.com/news/world/europe/hungary-says-austria-is-the-key-to-migration-deal-with-germany-1.3553990>, 04/07/2018.
- Modood Tariq, *Multiculturalism, A Civic Idea*, Polity Press, Cambridge, 2007.
- Moreau Defarges Philippe, *Geopolitički rječnik*, Centar za politološka istraživanja, Zagreb, 2006.
- Parekh Bhikhu, *Nova politika identiteta*, Politička kultura, Zagreb, 2006.
- Philippis Melanie, *Londonistan*, Gibson Square, London, 2006.
- The 2009 Ageing Report: Underlying Assumptions and Projection Methodologies, for the EU-27 Member States (2007-2060)*, European Communities, European Commission, Luxembourg, 2008.

Semprini Andrea, *Multikulturalizam*, Clio, Beograd, 2004.

State multiculturalism has failed, says David Cameron, BBC, 2011, <https://www.bbc.com/news/uk-politics-12371994>, 22/06/2018.

World Migration Report 2010, The Future of Migration: Building Capacities for Change, International Organization for Migration (IOM), Geneva, 2010 http://publications.iom.int/bookstore/free/WMR_2010_ENGLISH.pdf, 04/10/2017.

Sanja Stosic, Aleksandar Djordjevic

MULTICULTURALISM IN TODAY'S SOCIETY AND NATIONAL IDENTITY

Resume

Socio-political, economic and cultural changes, conditioned by the concept of neoliberalism adopted by the most developed Western countries, have brought into question the significance of national borders and have increased the level of their permeability. Undermining primarily the economic as well as the political and cultural sphere of society, the mechanisms of contemporary neocolonialism go beyond the boundaries of national identity and lead inevitably to its cultural and ideological reconstruction and deterritorialization. The aim of this paper was to analyze the multiculturalism in today's liberal democratic states through the political and cultural prism, as well as the challenges brought by the intensified migration, the development of fluid borders and the eventual transformation of national identity. As a result of the above mentioned phenomena, the paper has asserted that the traditional concepts as the "politics of recognition" and the "politics of difference", which are based on culture as a key factor, are increasingly becoming marked by the rise of a radical populism as the dominant aspect of actual political discourse.

In this regard, today's multiculturalism represents a failure of the integration model of different cultural and ethnic groups into modern and developed states. Globalization involves cultural pluralism, natural deterritorialization as well as the turbulence of migration, which are, in turn, directly related to adaptation and survival of the multiculturalism. Despite of its imbalances, the issue of multiculturalism is strongly affected by requirements for the recognition of different cultural and ethnic groups into the nation-state. In that sense, the nature of national identity becomes changed, but, paradoxically, strengthened, so we should bear in mind the importance of multiculturalism and immigration as key issues in contemporary reconstruction of the ethnicity.

Reflecting the complexity of international relations as well as the nature of refugee migrations, we highlight the economy and religion-based impact, so as the tendency of political parties to define their programs through hostile and xenophobic attitudes, giving rise to discrimination and shift to increasing tensions within the receiving societies. Hence, in many European countries anti-immigrant rhetoric disseminates in the public discourse, targeting immigrants, especially Muslims, as sources of potential danger to society. Nevertheless, while the ethnic groups are mainly concerned to ensure social recognition of their cultural peculiarities, the ethnic minorities more frequently promote the self-governing, autonomous position of the so-called “micro-nation” at the subnational level. Accordingly, in current Western societies immigrant communities are considered to pose a threat to national values, so it is necessary for contemporary multiculturalism to adopt some new strategies of transnational social relations.

Keywords: multiculturalism, culture, fluid borders, national identity, immigration

* Овај рад је примљен 1. августа 2018. године, а прихваћен на састанку Редакције 13. септембра 2018. године.